International Journal of Sanskrit Research 2023; 9(1): 203-206

International Journal of Sanskrit Research

अनन्ता

ISSN: 2394-7519
IJSR 2023; 9(1): 203-206
© 2023 IJSR
www.anantaajournal.com
Received: 08-12-2022
Accepted: 09-01-2023

खेमलाल शर्मा
सरकारी महाविद्यालय साम्दोङ,
सिक्किम, भारत

Corresponding Author:
खेमलाल शर्मा
सरकारी महाविद्यालय साम्दोङ,
सिक्किम, भारत

नेपालीव्याकरणस्य अधिकरणकारकस्य

खेमलाल शर्मा

सारांश
नेपाली भाषाया निगदिते व्याकरणे अधिकरणकारकस्येदं लक्षणम् वर्तते। यथा– 'कर्ता वा कर्मद्वारा कुनै क्रियाको आधारलाई अधिकरण भन्दछन्। त्यो आधार अकर्मक क्रियामा कर्ताको र सकर्मक क्रियामा प्रायः कर्मको हुन्छ'। अन्यच्च दृ'उपकुर्वत्क्रियासिद्धौ शास्त्रेऽधिकरणं स्मृतम्' इति वाक्यपदीये। तत्र अधिकरणं त्रिविधम् यथा– औपश्लेषिकम्, वैषयिकम्। अभिव्याकञ्चेतिनेपालीव्याकरणेऽपि औपश्लेषिकम्, वैषयिकम्, अभिव्यापकञ्चेति त्रिविधमेव। उभयो अधिकरणयोः समानस्थिति दृश्यते। पाणिनिव्याकरणे सूत्रप्रमाणमिति। नेपाल्यामपि तदानुकूल्यं वर्तते, यथा दृ 'दुरान्तिकार्थे षष्ठ्न्यतरस्याम्' नेपाल्याम् प्रत्येक जानु, चढ्नु, पस्नु इति धातूनां योगे पञ्चमी चतुर्थी तृतीया च स्युरिति। एवं विधम् अस्मिन् शोधपत्रे पाणिनिव्याकरणस्य सैद्धान्तिकस्वरूपस्य प्रभावो नेपालीव्याकरणे अत्याधिको वर्तत इति प्रमाणमुल्लेखञ्च अस्मिन् लेखे वर्तते।

कूटशब्दः अधिकरण भन्दछन, उभयो अधिकरणयोः समानस्थिति दृश्यते

प्रस्तावना

नेपालीव्याकरणस्य अधिकरणकारकस्य विवेचनम्

नेपालीव्याकरणस्य अधिकरणकारकमिति विषयमवलम्ब्य वर्ण्यतेऽधुना। तैः नेपालीवैयाकरणैः व्याकरणविलेखनपरम्परायां पाणिनीयव्याकरणाध्ययनं कृत्वा नेपालीव्याकरणं व्यरचि। प्राचीननेपालीव्याकरणकाराः काशीं गत्वा संस्कृतभाषायां निबद्धानां पाणिन्यादिशास्त्राणामध्ययनं कृत्वा तदनुकूलं नेपालीव्याकरणं रचयामास। एते नेपालीवैयाकरणाः संस्कृतभाषायां निबद्धानां शास्त्राणां पण्डिता आसन्। अतः तैः नेपालीवैयाकरणैः नेपालीव्याकरणस्योपजीव्यग्रन्थं पाणिनिव्याकरणं स्वीकृतम्। प्रमाणं यद् अधिकरणस्य लक्षणे यथा– 'क्रियाद्वारा अभिहित अर्थका कार्यको स्थानिक एवं कालिक आधार वा अभिमुखलाई अधिकरण भनिन्छ। 'कर्तृकर्मद्वारातन्निष्ठक्रियाया आधारः कारकमधिकरणसंज्ञः स्यात्'। अस्यानुकृतिः स्वीक्रियते। परञ्च–

'कर्ता वा कर्मद्वारा कुनै क्रियाको आधारलाई अधिकरण भन्दछन्। त्यो आधार अकर्मक क्रियामा कर्ताको र सकर्मक क्रियामा प्रायः कर्मको हुन्छ'। अधिकरणकारके विषय, माएतौ प्रत्ययौ भवतः। स चाधारः अकर्मकक्रियायां कर्तुः सकर्मकक्रियायाञ्च प्रायः कर्मणो भवति।

कर्तुः अयमाधारः–

श्याम घरमा छ। –––––––––––––––––––––––– श्यामः गृहे अस्ति।
त्यो मेचमा बस्छ। –––––––––––––––––––––––––––– स उत्पीठिकायाम् अस्ति।
तिलमा तेल छ।–––––––––––––––––––––––––––––––––– तिलेषु तैलम्।
ईश्वर सबैमा छ।–––––––––––– ईश्वरः सर्वेषु
वनमा पानी पर्‍यो।–––––––––––––––––––––––––––– वने वृष्टिः पतिता।

कर्मणः अयम् आधारः दृ

म थालमा भात खान्छु।–––––––––––––– अहं थाल्यां ओदनं खादामि।
त्यो खातामा लेख्छ।–––––––––––––––––––––– स पुस्तिकायां लिखति।
दराजमा किताब राख्छ।––––––––––––––––– पीठिकायांपुस्तकं स्थापयति।
त्यो कुरा मनमा राख।–––––––––––––––––––––––––––– सः वार्तां हृदि स्थापय।

'यहाँ काल सम्बन्धी आधार कर्ता कर्म दुवैको एउटै र स्थान सम्बन्धी आधार कुनै अलग र कुनै उही हुन्छ'। अत्र कालसम्बद्ध–आधारः कर्तुः कर्मण द्वयोरेव एक एव स्थानसम्बद्धश्चाधारः कश्चित् भिन्न

कश्चिच्च समान एवभवति।
मैले माघमा पशुपतिमा फूल चढाएँ।
अहं माघमासे पशुपतौ पुष्पम् अर्पितवान्।
त्यसले भान्सामा थालमा भात खायो।
स पाकशालायां स्थाल्यां भुक्तवान्।
ढाक्रे बाटोमा ढाकरबिसाउँछ।
पथिकः मार्गे भारंस्थापयति।

अस्य व्याकरणस्य अधिकरणकारकस्य भेदाः पाणिनीयव्याकरणस्य अधिकरणकारके सन्ति। अत्र संस्कृतव्याकरणस्य परिष्कृ तरूपस्यानुकृति वर्तते। यथा–
औपश्लेषिकः
अभिव्यापकः
वैषयिकः

औपश्लेषिकः– 'जुन आधारको कुनै एक भागमा मात्र आधेय रहन्छ, त्यस्तो आधारलाई औपश्लेषिक भनिन्छ'। ईदृशः आधार कर्तृकर्मणोः भवतः। तत्र श्लेषस्य समीपमुपश्लेषं तत आगतम् औपश्लेषिकम्, यथा–
त्यो आफ्नो घरमा बस्छ।–––––––––––––– सः स्वगृहे वसति।
रुखमा बानर छ।––––––––––––––––––– वृक्षे वानरः अस्ति।

चउरमा केटा–केटीहरू खेल्छन्। क्रीडाङ्गणेबाला बालिकाश्च क्रीडन्ति।

अभिव्यापकः– 'जुन आधारमा आधेय वस्तु दुवै भाग ढाकेर रहेको हुन्छ, त्यस्तो आधारलाई अभिव्यापक भनिन्छ'। सर्वावयवावच्छेदेनाधेयसम्बन्धाश्रय अभिव्यापक इत्यर्थः
ईदृशाधारः कर्तुरेव स्यात्।
घिउमा चिप्लोपन रहन्छ–––––––––––––– घृते स्निग्धता विद्यते।
आगोमा पोल्ने गुण रहन्छ।–––––––––– अग्नौ दाहकत्वम् भवति।
तिलमा तेल हुन्छ।––––––––––––––––––– तिलेषु तैलं विद्यते।
फूलमा वास्ना हुन्छ।–––––––––––––––––– पुष्पे गन्धो भवति।

वैषयिकः– 'औपश्लेषिक र अभिव्याकप आधारदेखि भिन्न अरू किसिमको, अर्थात् वस्तुको आधारलाई नभई इच्छा क्रिया ज्ञान प्रेम रूचि आदि भावको आधारलाई वैषयिक भनिन्छ'।
विषयत्वसम्बन्धादागतः वैषयिकः।
ईदृशाधारः कर्तुकर्मणोः भवतः। यथा दृपढाईमा इच्छा छ। (कर्ताधार) अध्ययने इच्छास्ति। उनले धर्मशास्त्रमा किताब लेखेका छन्। (कर्माधार) तेन धर्मशास्त्रविषये पुस्तकं लिखितम्। रामले विज्ञानमा डाक्टरी गरेका छन्। (कर्माधार) रामेण विज्ञानविषये विद्यावारिधिः कृतः।

'प्रायः जानु, चढ्नु, पस्नु आदि धातुको योगमा स्थान बोधक नामदेखि कहीं सप्तमी विभक्तिको लोप हुन्छ'। एतेषां जानु, चढनु, पस्नु धातूनां योगे विभक्तेः लुप्यते। पाणिनीयव्याकरणे निम्नवाक्येषु सिक्किमम्, वनम्, वृक्षम् एषु पदेषु कर्मसंज्ञकत्वाद् द्वितीयाविभक्तिर्भवति। यथा–
म घर बस्छु।––––––––––––––––––––––– अहं गृहे अस्मि।
सिक्किम जान्छ।––––––––––––––––––––– सिक्किमं गच्छति।
बन पस्छ।–––––––––––––––––––––––––– वनं गच्छति।
रूख चढ्छ।––––––––––––––––––––––– वृक्षम् आरोहति।

पूर्वोक्तस्य लक्षणस्यापवाद इदं लक्षणं वर्ततेदृ **'स्थानको कुनै एक भाग बुझाउने गरि प्रयोग गरेमा विभक्तिको लोप हुँदैन'।** अत्र पाणिनीयव्याकरणानुकूलं वर्तते नास्ति भेदः।
कोठामा जान्छु। ––––––––––––––––––––– प्रकोष्ठेगच्छामि।
सिढीमा बस्छु। ––––––––––––––––––––– सोपाने वसामि।

'टाडा र नजिक बुझाउने शब्ददेखि (मा) सप्तमी विभक्ति भएमा त्यो दबिन्छ'। दुरान्तिके चप्रयुक्ते सप्तमी लुप्यते।
मेरो घर टाडा छ। ––––––––––––––––मम गृहं दूरे अस्ति।
मेरो घर नजिक छ। ––––––––––––मम गृहम् अन्तिके वर्तते।

'जाति गुण क्रिया र नामको आधारमा कसैलाई कुनै वर्गबाटछुट्याउनु पर्दा त्यो वर्गलाई हटाउने शब्ददेखि सप्तमी विभक्ति हुन्छ'।
जातिगुणक्रियानामशब्देभ्यः नामाधारीकृत्य पृथक्क्रियते चेत्तदा सप्तमीविभक्तिर्भवति।
पशुहरूमा हात्ती ठूलो छ। –––––––––पशुषु गजः विशालः अस्ति।
मानिसहरूमा छेत्री बीर हुन्छ ––––––––––––––––––––––– आदिमनुष्येषु क्षत्रियाः वीराः भवन्ति।

केचिद् नेपालीव्याकरणेऽधिकरणं द्विविधमिति स्वीकुर्वन्ति। यथा–
अन्तर्परिधीय
बाह्यपरिधीय

अन्तर्परिधीय–'अधिकरणको त्यस्तो स्थिति पर्दछ, जुन क्रियार्थसँग प्रत्यक्ष अन्वित हुन सक्छ। त्यस्ता स्थितिको अधिकरण प्रवर्त्य परिणामी, निरपेक्ष, सत्ताव्यापक वा अभिकर्ताको आधार बनी क्रियासँग अन्वित हुन्छ'।
अत्र अधिकरणस्य तादृशी या क्रियार्थेन सह अन्विता भवति। तादृश्याः स्थितेः अधिकरणं प्रवर्त्य परिणामि–निरपेक्ष–सप्ताव्यापक–अभिकर्तुः आधारीभूय क्रियया सह अन्वितं भवति। उदाहरणम्, यथा–
उसलाई मनमा सुझ्यो। –––––––––––––तेन मनसा अवगतम्।
कुकुरले भाईलाई खुट्टामा टोक्यो। ––––––––––––––––––– कुक्कुरेण अनुजपादौ कर्तितः।

'बाह्यपरिधीय–'क्रियार्थको आधारमा परिवेश भन्दा समस्त वाक्यकै आधार परिवेशसँग सम्बन्ध रहन्छ र त्यस्तो परिधीयले अन्तर्परिधीय स्थितिमा आउनेको जस्तै आधारको खण्डीकरण लिन सकेको पाइन्छ'। बाह्यपरिधीयस्तु क्रियाधारे परिवेशात् सर्वेषां वाक्यानाम् आधारपरिवेशेन सह तिष्ठति, तादृशेन परिधीयेन आभ्यान्तरपरिधीयस्थितौ समागतानां सदृशमेव आधारस्य खण्डितानां स्वीकृतमिति लभ्यते।
हरिले धारामा लुगा धोया
हरिः जलाशये वस्त्राणि प्राक्षालयत्।
हरिले लैनचीर/धारोमा लुगा धोयो।
हरिः धारायां वस्त्राणि प्राक्षालयत्।

अस्मिन् वाक्ये अधिकरणस्य न तु क्रियार्थपरिधीय अपि च वाक्यार्थपरिधीयो वर्तते अतःबाह्यवर्ती अस्ति।

पाणिनीयनेपालीव्याकरणयो अधिकरणकारस्य समनान्तरत्व–समीक्षणम्
अत्राधिकरणकारकस्य प्रसङ्गे पाणिनीयव्याकरणस्याधारेयदेतद् प्रमाणं विहितं तद् यथा – 'स्वौजसमौट्छष्टाभ्याम्भिस्ङेभ्याम्भ्यस्ङसिभ्याम्भ्यस्ङसोसांङ्योस्सुप्' 'इति सूत्रेण ङि, ओस्, सुप् विभक्तयः अधिकरणकारके कृदन्त शब्देभ्यः परे भवन्ति। नेपालीव्याकरणाधिकरणकारके विषय, मा इति प्रत्ययौ स्तः। नेपालीव्याकरणे सूत्राणि न सन्ति, तथापि बृहन्नेपालीव्याकरणस्य अनुशासनम् असूत्रत्वादपि सूत्रवल्लभते। 'आधारोऽधिकरणम्' कर्तृकर्मद्वारा तन्निष्ठक्रियाया आधारः कारकमधिकरणसंज्ञं स्यात्। नेपाल्याम् अधिकरणकारकस्य इदं लक्षणम्, यथा–
'कर्ता वा कर्मद्वारा कुनै क्रियाको आधारलाई अधिकरण भन्दछन्।त्यो आधार अकर्मक क्रियामा कर्ताको र सकर्मक क्रियामा प्रायः कर्मको हुन्छ। यथा उदाहरणाणि–

कर्तुः आधारस्योदाहरणम्दृ
श्याम घरमा छ। श्याम गृहे अस्ति।
त्यो मेचमा बस्छ। ——————————स आसन्दिकायां निवसति।
तिलमा तेल छ। —————————————— तिलेषु तैलं अस्ति।
ईश्वर सबैमा छन्। ————————————— सर्वेषु ईश्वर अस्ति।
वनमा पानी पर्‍यो। ——————————————वने जलं वर्षति।

कर्मकारकस्य आधारस्योदाहरणम्—
म थालमा भात खान्छु।—————— अहं स्थाल्याम् ओदनं खादामि।
त्यो खातामा लेख्छ। —————————— स पुस्तिकायां लिखति।
दराजमा किताब छ।—————————उत्पिठिकायां पुस्तकम् अस्ति।
त्यो कुरा मनमा राख।——————————तां वार्ता हृदि स्थापय।

उभयत्र समानम् भजति। 'कर्तृकर्मद्वारकफलव्यापाराधारत्वमधिकरणत्वम्'। कर्तृकर्मणोः उपर्युक्तानि उदाहरणानि प्रामाण्येनाधिभजते। पाणिनीयव्याकरणे सूत्रेदं वर्तते— 'सप्तम्यधिकरणे च' अस्मिन् सूत्रे चकारस्योच्चारणमनुवृत्तिकरणाय इति। 'दुरान्तिकार्थेभ्यः' अस्य सूत्रस्य अनुवृत्तिरस्ति। सामान्येनात्र आधारस्त्रिधा विभजते पाणिनीयव्याकरणे।
औपश्लेषिकः।
वैषयिकः।
अभिव्यापकश्च।
नेपालीव्याकरणेऽपि आधारविभागस्य क्रमः पाणिनिकारकमनुगच्छति।
औपश्लेषिकः।
अभिव्यापकः।
वैषेयिकः।

औपश्लेषिकः— संस्कृते उप+ समीपे श्लेष सम्बन्धः। नेपाल्यां जुन आधारको एक भागमा मात्र आधेय रहन्छ, त्यस्तो आधारलाई औपश्लेषिक भनिन्छ।

उदाहरणम्—
कटे आस्ते—राडीमा बस्छ।
गृहे उपविशति।————————————— घरमा बस्छ।
प्रकोष्ठे शेते।———————————— कोठामा सुत्छ।
क्रीडालये क्रीडन्ति।———————————— चउरमा खेल्छन्।
औपश्लेषिकाधारः कर्तृकर्मणो भवति।
अभिव्यापकः सकलावयवव्याप्तो वर्तते अयमाधारः।

नेपाल्याम् दृ'जनु आधारमा आधेय वस्तु दुबै भाग छाडेर रहेको हुन्छ। त्यसलाई अभिव्यापक भनिन्छ'।
अत्र कर्तृद्वारा तन्निष्ठः क्रियायाधारेति।
उदाहरणम्—
घृते स्निग्धता अस्ति। — घिउमा चिप्लोपन रहन्छ।
अग्नौ दाहकत्वं गुणः। — आगोमा पोल्ने शक्ति हुन्छ।
तिलेषु तैलम्। — तिलमा तेल छ।
पुष्पेषु गन्धः। — फूलमा वासना हुन्छ।

संस्कृते दृ'वैषयिक सर्वावयवावच्छेदेनाधेय—सम्बन्धाश्रयत्वम्। विषयता सम्बन्धकृतत्वाधारः'।
नेपाल्याम् इच्छा, क्रिया, ज्ञान, प्रेम, रूचि, एषु स्थलेषु अधिकरणकारकं भवति। वैषयिकाधारस्योदाहरणानि यथा—
मोक्षे इच्छाऽस्ति। — मलाई मोक्षमा इच्छा छ।
अध्ययने इच्छाऽस्ति। — अध्ययनमा इच्छा छ।
शिवे भक्तिः। — शिवमा भक्ति छ।

पाणिनीयव्याकरणे 'सप्तम्याधिकरणे च' अस्मिन् सूत्रे चोच्चारण सामर्थ्यात्दुरान्तिकार्थेभ्योऽपि सप्तमी भवति। उदाहरणम्—

वनस्य दूरे। — वनको टाडामा।
गृहस्य अन्तिके — घरको नजिकमा। नेपाल्यां समानमधिगच्छति।
वार्तिकम्दृ' दुरान्तिकार्थे षष्ठ्यन्यतरस्याम्' इति वार्तिकेन द्वितीया पञ्चमी एवं नेपाल्यां चतुर्थी तृतीया स्यात्। अयमस्ति विभेदः। नेपाल्याम् दृप्रायेण जानु, चढ्नु, पस्नु, धातूनां योगे स्थानबोधकनामिकपदात् सप्तमीविभक्तेः लोपो भवति। पाणिनीयव्याकरणे विभक्तीनां लोपो न भवति।
नेपाल्याम्
म घर जान्छु। — अहं गृहे गच्छामि।
बर्खा जान्छ। — वर्षायां गच्छति।
वन पस्छ। — वने प्रविशति।
रूख चढ्छ। — वृक्षे आरोहति।

अयं विषयो नेपालीव्याकरणे जानुधातोः योगे वर्तते। पाणिनीयव्याकरणे पस्नु, चढ्नु इत्यनयो योगो न। दुरान्तिकार्थे नेपाल्यां विषय, मा विभक्तीनां लोपो भवति।
मेरो घर टाडा छ। — मम गृहं दूरे अस्ति।
मेरो घर नजिक छ। — मम गृहे अन्तिके अस्ति।

'यतश्च निर्धारणम्' अस्येयं वृत्तिः ''जातिगुणक्रियासंज्ञाभिः **समुदायादेकदेशस्यपृथक्करणं निर्धारणं यतस्ततः षष्ठीसप्तम्यौ स्तः''।**
नेपाल्याम्अयं सैद्धान्तिक पक्षस्य समूलमुल्लेखो वर्तते। उक्तञ्च—

'जाति गुण क्रिया नामको आधारमा कसैलाई कुनै वर्गबाट छुट्याउनु पर्दा त्यो वर्गलाई हटाउने शब्ददेखि सप्तमी विभक्ति हुन्छ'।
प्राणिषु गजः श्रेष्ठः अस्ति। — प्राणिहरूमा हात्ती श्रेष्ठ हो।
नृषु द्विजः श्रेष्ठः। — मानिसहरूमा ब्राह्मण श्रेष्ठ छ।
गोषु कृष्णा बह्वी। — गाईहरूमा कृष्णा धेरै हुन्छ।
छात्रेषु मैत्रः पटुः। — छात्रहरूमा मैत्र पटु।

नोट— नेपाल्यां सप्तम्यैव, पाणिनीयव्याकरणे षष्ठीसप्तम्यौ स्त इति।
उक्ते अधिकरणे प्रथमैव यथा— अस्मिन् ग्रामे वीराः पुरुषाः सन्ति। वीरपुरूषको ग्राम इति। अनुक्ते अधिकरणे सप्तमी इति, यथा— कटे आस्ते। केचित्तु—
अधिकरणं द्विविधं स्वीकुर्वन्ति, यथा— डॉ, हेमाङ्गराजविरचिते नेपालीव्याकरणे अधिकरणकारकस्यभेदद्वयं वर्तते।
अन्तरपरिधीय।
वाह्यपरिधीय।
अन्तरपरिधीय कारकः दृ क्रियार्थया सह प्रत्यक्षत्वेनावस्थितो वर्तते।
बाह्यपरिधीय दृ क्रियामतिरिच्य अखिलवाक्याधारे सम्बन्धो वर्तते।
अन्तर्परिधीयस्योदाहरणम्, यथा— जलाशये वस्त्रं प्रक्षालयति हरिः।
बाह्यपरिधीयस्योदाहरणम्, यथा— हरिः ग्रामे जलाशये वस्त्रं प्रक्षालयति।
अखिले अधिकरणकारके अन्तर्परिधीय एवं बाह्यपरिधीय भवत्यैव। इति स अङ्गीकरोति।
गर्मीमा बटाईमा मानिसहरू छतमा सुत्छन्। छतमा शब्दोऽयं अन्तर्परिधीय।
गृष्मर्तौ समतले जना उपरि शेते। परिधीयस्य प्रयोगः पाणिनीयव्याकरणे न। औपश्लेषिक—वैषयिक—अभिव्यापकानां प्रयोगो वर्तते। एतदर्थं पाणिनीयव्याकरणस्य अनुकरणमेव अस्ति इति प्रमाणं भवति। अनेन पाणिनीयनेपालीव्याकरणयो अधिकरणकारकस्य समीक्षणं अक्रियत।

संदर्भ सूची

1. .वृहन्नेपाली व्याकरण पृष्ठ १०८
2. .वैप.टी .ल कौ .सि .ृ८५० .
3. .बृहद्लेपालीव्याकरण पृ४८७ ,
4. ,वृहन्नेपाली व्याकरण
5. .वृहन्नेपाली व्याकरण पृष्ठ ४९०

6. .वृहन्नेपाली व्याकरण पृष्ठ ४९०
7. .वृहन्नेपाली व्याकरण पृष्ठ ४९०
8. .वृहन्नेपाली व्याकरण४९२
9. .वृहन्नेपाली व्याकरण ४९१
10. .वृहन्नेपाली व्याकरण ४९१
11. वृहन्नेपाली.व्याकरण ४९१
12. 1११५,हेमाङ्गराज अधिकीरी पृ .नेपालीव्याकरण डा .
13. 1११५,हेमाङ्गराज अधिकीरी पृ .नेपालीव्याकरण डा .
14. .अष्टाध्यायी ४२.१.
15. .अष्टाध्यायी १४५ ४ .
16. .बृहन्नेपालीव्याकरण
17. .परमलघूमञ्जुषा
18. पाणिनीय ३६.३.२ .
19. .अष्टाध्यायी
20. .बृहन्नेपाली व्याकरण
21. .बृहन्नेपाली व्याकरण
22. ,पृ .कौ .सि .वै .
23. .अष्टाध्यायी २३६.३.
24. . वार्त्रिकम्
25. .अष्टाध्यायी २९१.३.
26. ,वैकारक .कौ .सि .
27. ,बृ .व्या .ने .
28. .नेपालीव्याकरणकारकप्रकरण)डॉ .हेमाङ्गराज अधिकारी